

הרב אליהו ובר
 כולל אדרת אליהו, ירושלים שבין החומות ת"ו

סדר קשירת התכלת

כמעט כל העוסקים במצות התכלת לא נקטו את הראוי לעשות בסדר הקשירה, והנה אף שלכאורה אינו חיוב ולעיכובא, וכמבואר לכאורה בגמ' מנחות לט ע"א "אפילו לא קשר אלא חוליא אחת כשרה", מכל מקום יש בזה עניינים לבאר, ואולי לפי חלק מהראשונים יש דברים שהם לעיכובא גם בעניין הקשירות.

מלבד הנוהגים בסדר קשירות על פי דעות מסוימות, כגון הקושרים כרמב"ם או כראב"ד ושיטת הגר"א ושיטת החינוך, ראיתי עוד הרבה צורות קשירה של אנשים פרטיים וצורתם לפעמים תמוהה ביותר, ויש לבאר הסוגיות בעניין, ואולי יובנו עוד כמה עניינים בזה.

ענף א': לשון מתחיל ומסיים

מתחיל בלבן ומסיים בלבן

הנה לשון הגמ' במנחות לט ע"א: "תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן – הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים מסיים בלבן מעלין – בקודש ולא מורידין". ופירש רש"י שם: "כשהוא מתחיל לכרוך מתחיל בלבן, שמניח שני חוטי ארוכין לעשות מהן הגדיל, ומתחיל לכרוך בלבן, ובאמצע כורך של תכלת, וחוזר ומסיים בלבן. מין כנף, תחילה ואחר כך פתיל תכלת. והאידנא דעבדינן חמשה קשרים היינו דאמרינן שקולה מצות ציצית ככל התורה כולה, הלכך עבדינן שני קשרים מלמעלה ושלושה מלמטה. משום מעלין בקדש ואין מורדין. וכיון דאקדמה קרא למין כנף שמע מינה חשוב הוא, הלכך אי מסיים בתכלת הוה ליה מוריד סוף הציצית מתחילתה". ונראה בביאור הדברים, שעושה כמה חוליות מלבן ואחר כך כמה חוליות מתכלת ומסיים בכמה חוליות של לבן, ומתוך הדברים בהמשך יתבאר ביאור זה ברש"י (ובסוף ענף ד' יהיה ביאור מחודש בדברי רש"י).

בתוס' שם (ד"ה לא יפחות) כתבו שעושה חוליא של לבן ואחריו חוליא של תכלת וחוזר ועושה חוליא של לבן ואחריו של תכלת, ומשמע שם שהבינו בסדר הקשירה שמתחיל בשל לבן ומסיים בשל לבן, היינו שמשלב זה בזה ורק הראשון והאחרון יש קפידא שיהיו של לבן, וסדר זה כבר נמצא בגאונים (תשובות הגאונים שערי תשובה סי' קנט בשם שר שלום): "ובאיזה צד סודרן, כשהוא מתחיל מתחיל בלבן וכשהוא מסיים מסיים בלבן, וכך היה גודל א' קשר התחתון חוליא של לבן ועליה חוליא של תכלת ועליה של לבן וקושר קשר העליון. ואם רצה להוסיף חוליות עד י"ג מוסיף כסדר הזה", ונוסח זה נמצא בעיטור הל' ציצית בשם רב עמרם, ושם משמע שקושר על כל חוליא וחוליא, עיי"ש, ורגילים להביא בשם רב עמרם גאון שלא היו קושרים על כל חוליא וחוליא.

הגר"א בביאורו לזוהר (יהל אור, פר' פינחס) הביא סדר קשירות זה, וביאר על פי זה מאמר בזוהר שם, ונראה שדעתו שבאופן כזה יש לקשור. גם לפי הפשט של ביאורו לשו"ע מערב תכלת עם לבן בקשירה כמו שיתבאר לקמן. אמנם בביאורו לספרא דצניעותא (פרק ה') הביא הביאור כשיטת הרמב"ם, וזו לשונו: "שבע"ה רהיטי"ן. הן שבעה חוטי"ן של לבן שחוט תכלת חופה עליהן, כמ"ש ברמב"ם ד' חוטים של לבן וחוט א' של תכלת שהוא נגד כסוי עי"ן". וכבר האריכו לדון האם שיטתו במניין החוטים כרמב"ם, ואין כאן המקום.

והנה לשון זה של מתחיל ומסיים נמצא במקומות נוספים בתלמוד, ויש לבדוק האם גם שם העניין בדווקא או שלא בדווקא.

מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת

בגמ' ביצה יז ע"א: "תנו רבנן יום טוב שחל להיות בשבת – בית שמאי אומרים: מתפלל שמנה, ואומר של שבת בפני עצמה ושל יום טוב בפני עצמה; ובית הלל אומרים: מתפלל שבע, מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע. רבי אומר: אף חותם בה מקדש השבת ישראל והזמנים". ובדין היוצא מגמ' זו נחלקו הפוסקים (סי' תפ"ז) שבבית יוסף ובדרכי משה כתבו שיש להזכיר

שבת אף ביעלה ויבוא שבתוך ברכת קדושת היום ביו"ט שחל להיות בשבת, וכן העתיק ברמ"א שם בשם תשובת מהרי"ל¹, אבל שם בתשובת מהרי"ל יש חולקין על זה, וכן פסק הב"ח, וכן חלקו על זה רוב האחרונים, עיי"ש. ובט"ז נקט כדברי הרמ"א וכן נראה בדברי הגר"א. ובבית יוסף (סי' ת"צ) הביא שיש מפרשים הסוגיא שמזכיר של שבת בתחילה ולא באמצע, וחוזר ומזכירו בסוף לעצמו שחותם בשל שבת, ובוה לא קיימא לן כן אלא כרבי, שחותם גם בשל יו"ט, ודחה שייתכן שעובר לעניין שבת, לפי ביאור זה, שאומר ישמחו במלכותך או משהו כזה, עיי"ש.

והנראה אם כן, שמה שהוכיחו שם בתשובת מהרי"ל מלשון רש"י, יש לומר שרש"י לשיטתו הולך שגם בסוגיא במנחות הנ"ל סבירא ליה שמתחיל בשל לבן ומסיים בשל לבן הוא דווקא, ולא יעשה לבן באמצע, והחולקים סבירא להו כשיטת התוס' שכשקושר לסירוגין עדיין נקרא מתחיל בשל לבן ומסיים בשל לבן.

והנה המנהג הפשוט בנוסח אשכנז שאין מזכירין שבת ביעלה ויבוא, אבל מזכירין בוידוי של יום הכיפורים שבתוך התפילה. והמעין בסי' תרכ"ג ברמ"א וכן בסי' תפ"ז רואה שהדברים תלויים זה בזה², ואם כן נראה שבאשכנז נקטו שלשון מתחיל ומסיים לאו דווקא, אלא כל הזכרה תהיה בשל שבת ובשל יו"ט ומקדים לכל הזכרה שבת ואח"כ יו"ט.

ובאמת הגר"א בביאורו בהלכות יו"ט סתם כדבר פשוט שיש להזכיר את של שבת בכל מקום שמזכיר של יו"ט, עיי"ש בדבריו בקיצור, ונראה שהוא לשיטתו

¹ עיין תשובת מהרי"ל סי' ג' שנחלקו בעניין זה ודייקו דבריהם מדברי ראשונים לכאן ולכאן, עיי"ש, והביאו לשון הגמ' ביצה ודייקו שם מדברי רש"י שאין מזכירין שבת אלא בתחילה ובסוף.

² והמנהג קצת צ"ע, אלא אם כן יש כאן טעם נוסף, הביאו המ"ב בסי' תפ"ז בשם הלבוש, שבשבת לא שייך 'זכרונו ופקדונו', ואם כן אף שמזכיר של שבת הכוונה בתוך הברכה בכל מקום, מכל מקום בעניין זה לא שייך. אבל האחרונים לא כתבו סברא זו אלא נחלקו על פי הסוגיא בביצה, ואם כן המנהג הוא סתירה בין וידוי יוה"כ ליעלה ויבוא בכל יו"ט.

בהל' ציצית, וכמו שביאר ביהל אור פר' פינחס בסדר הקשירה, שמשלב הקשרים לבן ותכלת לבן ותכלת לפי סדר.

ויש עוד פעם לשון כזה, בבבלי ברכות מח ע"ב: "מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע", ושם האריכו המפרשים בפירוש העניין על נחמה בכלל ולא עמדו על עניין קדושת היום. והנה לכאורה לפירוש רש"י אין להזכיר בתוך הזכרת השבת עניין הנחמה, אבל לפי הדעות האחרות יכול להזכיר עניין הנחמה בתוך עניין השבת.³

מתחיל בשל תורה ומסיים בשל תורה

בתוספתא ראש השנה (פרק ב'): "המתחיל מתחיל בשל תורה ומסיים בשל תורה, ואומר של נביאים ושל כתובים באמצע". והיינו לסדר מלכויות זכרונות ושופרות, אמרו בתוספתא שמתחיל בשל תורה ומסיים בשל תורה ואומר זכרונות ושופרות באמצע. ובמשנה (פ"ד מ"ו) הלשון: "מתחיל בתורה ומשלים בנביא. רבי יוסי אומר: אם השלים בתורה יצא". ואמרו על זה בתלמודים, בבלי וירושלמי: "צריך להשלים בתורה", והוא אותו עניין שמתחיל בתורה ומסיים בתורה ואומר נ"ך באמצע. והנה בסידורים שלנו סדר הפסוקים הוא תורה כתובים נביאים ומסיים בפסוק של תורה, אמנם בפיוטים הקדמונים מפיוטו של יוסי בן יוסי⁴ ואחריו פייטנים נוספים⁵ – ככולם הסדר הוא פסוק מתורה פסוק מכתובים ועוד פסוק מנביאים⁶ וחוזר עוד ג' פסוקים כסדר הזה ומסיים בפסוק של תורה, ורואים שנתנו באמצע את פסוקי התורה ולא רק בתחילה ובסוף.

³ לא הארכתי בעניין זה כלל, אבל נראה לי שהקדמונים ראו בלשון הנחה ולשון נחמה דבר אחד על דרך הכתוב "ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו" וגו', ולפי דרכי יש לומר שעל כן בתוך קדושת היום הוזכר עניין הנחה כמה פעמים, ואכמ"ל.

⁴ נמצא במחזורי אשכנז המערבי המודפסים, ועיין במחזור גולדשמיט לראש השנה, ובהרבה כ"י ובספר פיוטי יוסי בן יוסי.

⁵ דבריהם התפרסמו במחקר הפיוטים, ואין כאן עניין להאריך בזה.

⁶ היו שסידרו נביאים ואח"כ כתובים, ולא הארכתי בזה שאינו עניין לכאן.

והנה מצאתי שר' אלעזר הקליר בכל הפיוטים שראיתי ממנו ויש בהם סדר פסוקים, דהיינו בתפילת טל וגשם וגם בסדר פסוקים אחר וידוי של יום הכיפורים ובפיוטים נוספים⁷, שתמיד הסדר אצלו פסוק מתורה, פסוק מכתובים, פסוק מנביאים, ודווקא במוסף לראש השנה מקפיד בסדר שכל פסוקי תורה כאחד ואחר כך פסוקי כתובים ואחר כך פסוקי נביאים ומסיים בפסוק של תורה. ונראה שדווקא שם הקפיד על סדר זה, ואולי הוא סבר שלשון מתחיל בתורה הוא בדווקא, ושלא יזכיר באמצע של תורה, וצ"ע.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

עוד מצאנו לשון מתחיל ומסיים גם בעניין ההגדה של פסח, שאמרו במשנה בפסחים פ"י מ"ד "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". והנה במנהג שלנו נהגו לומר "עבדים היינו" (כדעת שמואל – פסחים קט"ז ע"ב) ואחר כך "מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו" (כדעת רב – שם) ו'ארמי אבד אבי', ובסוף ההגדה מביאים את הפסוק שאמר רבא (שם) לומר 'ואותנו הוציא משם'. ותמיד נתפלאתי על צורה זו, דלכאורה היה צריך לומר פסוקו של רבא מיד לאחר "עבדים היינו", ובאמת כן הוא בסידור רס"ג. עוד היה לי קשה שבאמירת "מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו" השמיטו את הפסוקים שבסוף שקרבנו המקום לעבודתו⁸. ועתה על פי הנ"ל נראה לי אולי לבאר, שבהגדה שלנו המסדר סבירא ליה ש"מתחיל בגנות" היינו כל הגנות תחילה, ורק אחר כך "מסיים בשבח", ועל כן רק לאחר שדרש מ"ארמי אבד אבי" שזה הגנות, וסיים בשבח "ויוציאנו ה' ממצרים", המשך בעניין השבח "ואותנו הוציא משם", ועל כן נתנו בסוף ההגדה, וצ"ע.

⁷ אליצור, 'סדרי פסוקים בפיוטים ובתפילות ישראל', גנוזי קדם ה (תשס"ט), עמ' 9-63.

⁸ במקום אחר ביארתי שהשמיטו כל הזכרת ארץ ישראל מכמה טעמים ואכמ"ל, אבל עתה אולי נמצא ביאור חדש.

סיכום

לכאורה יוצא שלשיטת רש"י והרמב"ם הסדר הוא בדווקא, מתחיל בלבן ומסיים בלבן, והשילוב שמערב לבן בתכלת אין לו מקום⁹. אמנם לשיטת שר שלום גאון, וכן העתיקו בשם רב עמרם גאון וכן הוא בתוספות, הסדר שמשלב לבן בתכלת יש לו מקום מלשון הגמ', וראינו שבעוד מקומות תהיה נפקא מינה בין שני הפירושים, ויש לבדוק אם באמת העניין הוא קבוע ועקבי בכל דברי המפרשים הנ"ל.

ענף ב': שליש גדיל שני שליש ענף ואורך י"ב גודלין

איתא במנחות לט ע"ב: "אמר רב הונא אמר רב ששת אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב: תכלת שכרך רובה כשרה, ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה, ונויי תכלת שליש גדיל ושני שליש ענף". מלשון הגמ' משמע שדין עשיית שליש גדיל ושני שליש ענף הוא נוי ואינו חיוב, אמנם בסוגיא של אורך החוטין בבכורות לט ע"ב ביאר רבינו תם (תוס' ד"ה כמה) שיש חיוב שאורך החוטין יהיה לפחות י"ב גודלין, וביאר הגמ' של משולשת ארבע דהיינו בגדיל, אבל בענף יש חיוב עוד שמונה, ומשמע שהבין שזה דין בציצית ולא רק נוי (הדברים נמצאים גם בזוהר, רעיא מהימנא, פינחס רכח ע"ב).

גם מרש"י בבכורות שם משמע שהבין שהארבע זה בחלק מהחוטין, רק הבין שהארבע זה בענף ורבינו תם ביאר שהארבע זה בגדיל, ועל פי זה כתב הרא"ש בשיטת רש"י דבעינן ו' גודלין ובשיטת רבינו תם דבעינן י"ב גודלין.

⁹ יש שתי דרכים יסודיות בצורת הקשירה: שיטת הרמב"ם שכל החוליות הן מהתכלת ורק כריכה ראשונה מלבן וכן כריכה אחרונה, ובתשובה לחכמי לונל נתבאר דעתו שכל החוליות עניינן בתכלת ולפי ביאורו בסוגיא; אבל שאר הראשונים ורש"י בכללם סבירא להו שכיון שדין החוליות נלמד מ'גדלים' שבהם גם הלבן וגם התכלת שווין, אם כן לשיטתם מובנת קושיית הראב"ד מה חשיבות לתכלת יותר מהלבן, ועל כן לשיטת רש"י על כרחך סדר הקשירה כמו שביארתי בדבריו, שעושה כמה חוליות מלבן ואחר כך כמה מתכלת ומסיים בשל לבן.

ולכאורה יש לתמוה על כל זה. דכיון שהשליש והשני שלישי אינו חיוב, הרי כשר ודאי לר"ת אם הגדיל הוא ארבע והענף הוא יוצא קצת, או להיפך לרש"י ענף ארבע גם אם כרך רק חוליא אחת, ומניין להם חשבון ו' וי"ב גודלין? ולכאורה היה צריך להיות דלר"ת רק אם אין ד' גודלין בחוליות הוא פסול, ולרש"י רק אם אין ד' גודלין בענף פסול, וגם אם נימא שאינו פסול, אפשר לומר שהוא דיעבד. אבל מי חייב לעשות שיעור זה של י"ב גודלין לעיכובא או ו' גודלין לעיכובא, אי לא נימא דסבירא להו להני ראשונים שדין "שליש גדיל שני שלישי ענף" הוא חיוב גמור ולעיכובא?

במשנה ברורה סי' י"א ס"ק כ' כתב שאם אין י"ב גודלין "קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה", וכתב שהדין לעשות י"ב גודלין הוא מדרבנן. ועיי"ש בביאור הלכה שנשאר בצ"ע על דין זה. ומכל מקום לכאורה לפי זה אם אין שלישי גדיל ושני שלישי ענף זה יהיה לעיכובא מדרבנן, וצ"ע על כל זה. ובאמת לשון רש"י ד"ה נוי תכלת "עיקר מצות ציצית שלישי גדיל ושני שלישי ענף", אבל הרי להדיא בגמ' שאם לא כרך אלא חוליא אחת כשרה.

ולשיטת רבינו תם יש להקשות מדברי הגמ' שאם לא כרך אלא חוליא אחת כשירה, והרי לא יהיה לו ד' גודלין בגדיל! והנה מצינו בראשונים בצורת הקשירה שיטה שנראית מחודשת אבל נראה שהיא השיטה הזו, בתוס' מנחות לט ע"א (ד"ה לא יפחות) כתבו בשם ר"ת (וכן הובא בשמו גם במחזור ויטרי ובמנהיג ובעוד ספרי מנהגים): "וכן נוהג רבינו תם לעשות אותן ה' קשרים, ב' בסמוך לטלית וג' סמוך לפתיל, משום מעלין בקדש ולא מורדין, כדאמרינן שמסיים בלבן. ועל כל קשר שני קשרים כדי שיהא קשר של קיימא". ולכאורה אם קושר וכופל מהו הכוונה שקושר על כל קשר שני קשרים, אבל באמת תוס' לא סיימו דבריהם, וברא"ש ובמרדכי בהלכות קטנות (סי' טו; רמז תתקמ) סיימו כך שקושר שני קשרים וביניהם חוליא אחת ובסוף ג' קשרים וביניהם שתי חוליות ובאמצע כורך הרבה לפי הצורך לשליש גדיל, ובאופן כזה מובן מהו שקושר על כל חוליא וחוליא שני קשרים, וגם הראב"ד הביא כעין זה בשם רבי נטרונאי (לקמן אבאר כולו) שעושה חוליא בתחילה ושתי חוליות בסוף ובאמצע כורך בלא דקדוק, עיי"ש.

ולפי זה אפשר לבאר כי דברי הגמ' "אפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת" היינו אותה חוליא הארוכה, שהיא ד' גודלין לשיטת רבינו תם ששיעור זה הוא לעיכובא בגדיל. ולהיפך לשיטת רש"י, "תכלת שכרך רובה כשרה" ובלבד שישאר שיעור ד' גודלין בענף. ואף לר"ת לא מצינו שיש חיוב ח' גודלין בענף ודברי המ"ב בשם פמ"ג צ"ע, וכמ"ש בביאור הלכה.¹⁰

ענף ג': חמשה קשרים

בבראשית רבה פר' לך לך נמצא עניין של חמשה קשרים וכן הוא בתנחומא קרח, וכן איתא בתרגום ירושלמי (המיוחס ליונתן): "ויתלוך בחמשת קיטרין", והובא עניין זה ברש"י עה"ת וכן הביא רש"י הנ"ל סדר של חמשה קשרים שקושר שני קשרים סמוך לטלית ועוד ג' קשרים אחר החוליות, וכן כתבו התוס' בשם רבינו תם סדר זה של קשרים. ויש מהגאונים שכתבו בהיפך: ג' קשרים סמוך לבגד וב' קשרים אחר החוליות (הלכות קצובות הל' ציצית ועשייתו, ועוד). אמנם הרמב"ם לא העתיק עניין חמשה קשרים כלל.

ובתוס' תמהו מהו המקור לחמשה קשרים, וחידשו דהא דאמרו בגמ' קושר על כל חוליא, היינו של לבן ושל תכלת, וקושר אחר כך, ובפוחת יהיה ה' קשרים. ומשמע בדברי התוס' שהמוסיף ל"ג חוליות יהיה לו יותר מה' קשרים (לשון התוס' הובא לעיל בענף א'), ואין בעיה להוסיף על הקשרים, והדבר ידוע מה

¹⁰ וייתכן להוכיח כשיטת ר"ת מאגדת רבב"ח [בבא בתרא עג ע"ב-עד ע"א]: "אמר לי תא אחוי לך מתי מדבר. אזלי חזיתניהו, ודמו כמאן דמיבסמי וגנו אפרקיד והוה זקיפא ברכיה דחד מינייהו, ועייל טייעא תותי ברכיה כי רכיב גמלא וזקיפא רומחיה ולא נגע ביה. פסקי חדא קנא דתכלתא דחד מינייהו ולא הוה מסתגי לן. אמר לי דלמא שקלת מידי מינייהו אהדריה, דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה. אזלי אהדרתיה והדר מסתגי לן. כי אתאי לקמיה דרבנן אמרו לי כל אבא חמרא וכל בר בר חנה סיכסא, למאי הלכתא עבדת הכי? למידע אי כבית שמאי אי כבית הלל? איבעי לך למימני חוטיין ולמימני חוליות". וחזינן שע"י מניין החוליות אפשר לידע אם הלכה כב"ש או כב"ה. והיכן מצינו מחלוקת ב"ש וב"ה בחוליות, אלא בדין משולשת, וחזינן כשיטת ר"ת.

שכתב הרא"ש בראש השנה [פרק ד' סימן ג'] שעל מניין המכוון יכול להוסיף עיי"ש, והעתיק דברים אלו הרמ"א (או"ח סי' רס"ג סע' א) עיי"ש, וכן פסק הגר"א בנוסח קידוש של ליל שבת (עיי' בדבריו או"ח סי' רע"א סע' י').

אמנם הגר"א ביהל אור (על הזוהר בפר' פנחס; רכז ע"א): "ואמר ח"י קשרים וכו' מכאן דאף ב"ג חוליי' רק ה' קשרים, והוא בד' חוליי' קשר א' וזאת קשר האחרון, והוא שמא די"ב בחוליי' ג"פ ד' בחיות ושבטים ותקופות וכיוצא, וכן בכל קשר בכריכות, וז"ש והפוחת ב' חוליות לכל קשר לבן ותכלת. ומ"ש וצריך לקשור על וכו' היינו בפוחת, אבל צריך לעשות לכתחילה כהמוסיף, כמ"ש כאן, וקאי אחוליות ולא אכריכות כפירוש ראשון שבתוס". ואם כן הוא הבין בסוגיא שאין להוסיף קשר על כל שתי חוליות אלא קושר ה' קשרים כדין הפוחת, ואף כשמוסיף חוליות לא יוסיף קשרים.

ושיטת החינוך מבוארת בדבריו (מצוה שפו): "וקושרן בחמשה מקומות קשר כפול, ובין קשר וקשר עושה שלש חוליות ובאמצעות הקשר האחרון עושה ארבע חוליות, שנמצאו בין כולן י"ג חוליות. ועושה החוטין ארוכים בכדי שיספיקו שיהיה בהן שני חלקים ענף, כלומר בלא קשרים וחוליות, מלבד הקשרים והחוליות, זהו עיקר מצותו לכתחילה". ואינני יודע לבאר סברתו בחלוקת החוליות אלא אם כן בביאור הסוגיא למד כמ"ש הגר"א ביהל אור, רק בחלוקת החוליות בתוך הקשרים סבירא ליה דלכתחילה יש לעשות באופן שבין קשר לקשר יהיה מעלין בקודש.

ענף ד': גדר חוליא

בגמ' מנחות לט ע"א איתא: "וכמה שיעור חוליא? תניא רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש. תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה; הפוחת לא יפחות משבע כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעין וששה איריין שביניהם. תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן – הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים מסיים בלבן – מעלין בקודש ולא מורדין".

השיטה היותר נפוצה בראשונים בביאור הסוגיא היא ששיעור החוליא הוא כדי שיכרוך וישנה וישלש, ואחר כך עוסקת הסוגיא בסדר החוליות שלא יפחות מז' חוליות ויתחיל בלבן ויסיים בלבן. אבל שיטת רב נטרונאי גאון (הודפס בתשובותיו או"ח סי' ד'; וכן העתיק הראב"ד בהשגות הל' ציצית פ"א ה"ז) להלכה בסדר הזה ששיעור חוליא הוא כדי שיכרוך וישנה וישלש, וכשאוחז בלבן ובתכלת וכורך ושונה ומשלש – הרי ו' כריכות, ומוסיף עוד כריכה מהלבן כדי לסיים בלבן – הרי שבע. ושכרוצה להוסיף, מוסיף עוד ג' פעמים בלבן ובתכלת ויוצא לו י"ג כריכות. והכול בשיעור חוליא. ולדבריו אין מניין לחוליות מדינא, אלא כיון שיש לעשות ה' קשרים יעשה קשר ועליו חוליא כסדר הזה וקשר, ויכרוך בלא מניין (משמע שכורך בלי דקדוק יותר מי"ג כריכות, וצ"ע לפי דעתו דבעינן לא להוסיף על י"ג, ואולי כשכורך בשביל שיהיה שליש גדיל אין חסרון, וצ"ע) ויעשה קשר ועוד חוליא וקשר וחוליא וקשר.

בגמ' משמע שיש צד שאין צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, וקשה אם כן איך מפריד בין חוליא לחוליא. ואם נאמר שהתחיבה שיש מנהגים שעושים על כ לג' כריכות אין לה דין של קשר, אפשר לומר שתחיבה זו היא בין חוליא לחוליא, אבל אם נאמר שזה נקרא קשירה יש לומר שע"י שתוחב החוט הכורך בתוך החוטין זה מפריד בין החוליות, וכן כתב בלקט יושר (הל' ציצית עמ' 9 עניין ג')¹¹.

והנה אם כל חוליא היא ג' כריכות יש לעיין במי שעשה ד' כריכות מה ייקרא זה, וכן מי שעשה ו' כריכות האם נקרא שתי חוליות? ולא מצינו מפורש עד כמה שיעור חוליא לשיטת הראשונים הנ"ל, אמנם לרב נטרונאי גאון והראב"ד מפורש כמה שיעור החוליא וכל דינו.

¹¹ ואיתא בכמה ראשונים להפריד שיעור אצבע בין חוליא לחוליא (ראב"ן הל' ציצית ולקט יושר הנ"ל ועוד), ובמשנה בבכורות פ"ו מ"ה אמרין שבשר בין חוליא לחוליא מלא אצבע הוא מום בבהמה ויל"ע אם יש קשר בין הדברים.

ובנימוקי יוסף (הל' ציצית) כתב שכל חוליא הוא ז' כריכות ומדאורייתא לא יפחות משלוש, ולא ביאר איך עושה החוליות – האם כראב"ד או שעושה מלבן בפני עצמו ומתכלת בפני עצמו.

והנה כשיטת הראב"ד מצינו בתוס' במנחות בפירוש שני, שדין ז' כריכות היינו בין קשר לקשר שלא יפחות מז' כריכות. ואי מיירי לא בחוליות, אם כן אפשר לעשות או ג' חוליות שהן ט' כריכות או ד' חוליות שהן י"ב כריכות, אבל אי אפשר לעשות שבע או שלש עשרה, ועל כרחך גם מתחיל ומסיים בלבן הוא בכריכות ולא בחוליות.

ואולי על פי פירוש הראב"ד אפשר לבאר שיטה כזו בפירוש רש"י, שדעת רש"י שכל חוליא וחוליא מתחיל בלבן ומסיים בלבן, היינו שכורך לבן וחוזר וכורך תכלת וחוזר וכורך לבן, וכן עושה כל חוליא וחוליא, ומניין ז' וי"ג הוא במספר החוליות, וצ"ע.

והנה, ברמב"ם הל' ציצית פ"א ה"ט כתב שאם אין לו תכלת אין להקפיד על עניין החוליות, וכן כתב הרא"ש בהל' ציצית שלו סי' ט"ו, וכן פסק הטור בסי' י"א. והביא הרא"ש שם שהמנהג לעשות שיעור אצבע בין קשר לקשר, והטעם כיון שיש ה' קשרים וד' אווירים ובעינן גדיל ד' גודלים יעשה גודל בין קשר לקשר. והנה בבית יוסף הביא שהמנהג לקשור ז' ט' י"א י"ג, וכתב שהטעם דסבירא להו שהפוחת לא יפחות משבע קאי אכריכות, ועל כן עשו באופן שכורך שבע ומעלה בקודש עד שהוא עושה י"ג. ונראה לי בביאור המנהג, דהנה כשצריך להתחיל בלבן ולסיים בלבן יש לו לכרוך או ז' או ט' או י"א או י"ג, ואי אפשר לכרוך באופן אחר, ועל כן נהגו בסדר הזה. ואם כן, לפי המנהג המקובל צורת הקשירה הראויה היא כשיטת הראב"ד, ולעשות כמו שכתב השו"ע.

ובדברי האר"י בשער הכוונות נראה שהיה לו דרך אחרת בעניין זה, דסבירא ליה שחלוקת החוליות נעשית באופן אחר. שכן כתב על סדר הקשירה בזו הלשון (שער הכוונות דרושי ציצית דרוש ו'): "ואמנם הגדיל יעשהו חוליות חוליות כל חוליא מג' כריכות. ובתח"י יקשור שני קשרים סמוך לכנף, ויכרוך ז' כריכות ויקשור ב' קשרים אחרים, ויכרוך ח' כריכות ויקשור ב' קשרים אחרים, ויכרוך י"א

כריכות אח"כ יקשור ב' קשרים אחרים, ויכרוך י"ג כריכות ויקשור ב' קשרים אחרים. והרי הם ט"ל כריכות". ונוהגים הרבה מקובלים לעשות באופן כזה חוליא של ג' ועוד חוליא של ג' ועוד כריכה אחת וקושר, ואח"כ ב' כריכות להשלים החוליא, וחוליא וחוליא – הרי ז' ח', וכורך ג' ג' ב' וקושר, וכורך אחד להשלים החוליא, ועוד ד' חוליות וקושר – הרי ל"ט כריכות, ובסך הכול י"ג חוליות של ג' כריכות. צורת קשירה זו קצת תמוהה לאור המשמעות הפשוטה בדברי כל הראשונים, שקשר לעולם מפסיק בין חוליא לחוליא.